9. EL SEGLE XX. DE LA IL·LUSIÓ A L'ESPERANÇA PASSANT PEL NO-RES

ORIOL CASASSAS
(Barcelona)

A) 1903-1939

1. Visió general del període: l'aparició i el desenvolupament de la consciència de catalanitat i la plenitud del sentiment reivindicatiu de les classes obreres

És ben sabut que totes les classificacions històriques són arbitràries; molt poques vegades, o potser cap, un dia determinat d'un any determinat s'ha produït en la història de la humanitat el fet excepcional que capgira les formes de vida. Tots els fets, àdhuc els més concrets, tenen llur gestació, llur expandiment, l'esclat o els esclats i el període d'influències o de conseqüències.

Els anys que ara anem a comentar, si bé seguint la regla general no tenen un inici precís, sí que tenen una característica que els distingeix dels precedents. Tot, durant llur transcurs, serà inspirat per uns vivíssims sentiments inèdits, si més no en llur intensitat. D'una banda el sentiment de catalanitat i d'una altra, el sentiment reivindicatiu de les classes obreres.

Hem pres l'any 1903 com a data inicial del període; és l'any del Primer Congrés Universitari Català, un esdeveniment que —com tots— és conseqüència de molts d'altres. En el terreny literari, per exemple, és admès unànimement el 1833, amb la publicació de l'Oda a la Pàtria de l'Aribau, com a començament de la Renaixença Catalana. En el terreny polític i en el social els antecedents són múltiples; una selecció d'aquests és relacionada en la Taula Cronològica següent.

TAULA CRONOLÒGICA

	Nacional	*Social*	*Mèdica*
1870	Almirall funda «La Jove Catalunya».	I Congrés obrer espanyol, a Barcelona. Aparició de «La Campana de Gràcia».	

1872			Fundació de «El Laboratorio».
1878			Fusió de «El Laboratorio» i la «Academia de Ciencias Médicas».
1879	Aparició del «Diari Català», primer en català.		
1880	I Congrés Catalanista.		
1881	Aparició del diari «La Renaixensa».	Aparició del setmanari «La Tramontana», «periòdic vermell. Salut pública. Interessos populars».	
1882	Almirall funda el «Centre Català».		
1883	II Congrés Catalanista.		A Nova Betlem, Primer Certamen Frenopático Español.
1885	Presentació a Alfons XII del Memorial de Greuges.		
1886	«Lo Catalanisme», de V. Almirall.	És fundat a Barcelona el setmanari «El Productor».	Creació del Laboratori Municipal de Barcelona.
1887	Constitució del Centre Escolar Catalanista.		Fundació de l'Acadèmia d'Higiene de Catalunya.
1888		Congrés de treballadors a Barcelona, amb la creació de la UGT.	
		Exposició Universal a Barcelona.	Congrés de Ciències Mèdiques de Barcelona.
1889		Congrés anarquista al Palau de Belles Arts de Barcelona.	
1890		Primera commemoració del Primer de Maig a Barcelona.	
1891	Creació de la Unió Catalanista.		Creació de l'Institut Municipal d'Higiene de Barcelona.
1892	Bases de Manresa per a la Constitució Regional Catalana. «La tradició catalana», de Torras i Bages.		
1893		Atemptat anarquista a Martínez Campos. La bomba del Liceu.	
1896		Atemptat al carrer dels Canvis Nous.	
1898			«La Gynecologia Catalana», primera revista mèdica en català. Creació dels Col·legis Oficials de Metges.

1899	Aparició de «La Veu de Catalunya», convertit en diari. Fundació del Centre Nacional Català.	El tancament de caixes. Primer Congrés de Cooperatives de Catalunya i Balears, al Palau de Belles Arts.	
1901	Creació de la Lliga Regionalista. Primeres eleccions generals amb candidatura catalanista, la dels Quatre Presidents.	Conflictes laborals a les conques del Ter i del Freser. Fundació per Ferrer i Guàrdia del periòdic llibertari «La Huelga General».	
1902		Vaga general per solidaritat amb la dels metal·lúrgics.	«Per l'Escola Biològica Catalana», de D. Martí i Julià.

Tots aquests antecedents contribueixen en alguna mesura en el procés formador de la mentalitat del nostre poble i, en alguna mesura, a un mateix temps en són conseqüència. Gradualment, com tots els fenòmens biològics; caminant d'una vaga nebulosa cap a formes més concretes i més explícites.

Així, en el camp social per exemple, en el procés d'aparició entre les masses de treballadors industrials de la consciència de llur situació i de la necessitat d'organitzar-se per tal de defensar llurs interessos i llurs drets, tot i que —com hem dit— l'any 88 era celebrat el Congrés que conduiria a la creació de la Unió General de Treballadors, fins al Congrés de l'any 1918 —el XIVè. de la UGT— no foren adoptades resolucions orientadores de la classe obrera sobre els grans problemes de caràcter nacional i sindical. Tots els Congressos anteriors «s'havien limitat a modificar estatuts, a consignar les arbitrarietats del poder públic i a reclamar dels governs millores en la legislació social» (García Nieto, J. N.: «Introducción al movimiento obrero», pàg. 25).

I així, en el camp de la consciència de catalanitat, l'any 1882 el Centre Català convoca «els catalans de totes les idees religioses o anomenades polítiques, formant-se de tots els que s'interessin per la regeneració del nostre caràcter i la millora de la nostra terra; reunint, en una paraula, totes les forces vives de Catalunya, i sense cap dependència ni influència de Madrid». D'una convocatòria tan genèrica com aquesta, hom passa —només amb deu anys— a la proclamació a Manresa l'any 1892 d'unes Bases per a la Constitució Regional Catalana «que pràcticament era un esbós per articular la Regió «única sobirana de son govern interior» (base 7a.) amb l'Estat o «poder central», en una organització federal de tipus monàrquic» (Ainaud, J. M. i Jardí, E.: «Prat de la Riba, home de govern», pàg. 22). Ha madurat tant la consciència de la nostra entitat col·lectiva que la Base 6a. no pot estar-se de constatar l'artificiositat provincial: «La divisió territorial sobre la que es desenrotlla la gradació jeràrquica del poder governatiu, administratiu i judicial, tindrà per fonament la comarca natural i el municipi.»

Tot i aquesta creixent i accelerada maduració d'uns sentiments, encara al començament del segle és possible de sentir veus com la d'Alexandre Planellas en el seu «Estudio higiénico de la fecundidad y prolificidad. Discurso leído en la Real Academia de Medicina y Cirugía de Barcelona. Barcelona, 1904» i la de Joan Viure i Carreras en «El problema de natalidad. Discurso leído en la Academia y Laboratorio de Ciencias Médicas de Cataluña. Barcelona, 1901» (citats per Jordi Nadal i Oller en el pròleg de «Població i societat a l'àrea catalana» de Joaquim Maluquer i Sostres), que presenten els problemes i proposen les solucions a nivell espanyol. Molt aviat, un cop celebrat el Primer Congrés Universitari Català, les veus que parlin aquest llenguatge seran excepcionals, no tindran cap força o no tindran auditori. Pere Nubiola, Puig i Sais i d'altres faran el mateix toc d'atenció però referit ja a la nació catalana i amb solucions autòctones.

Per tot això la nostra fita inicial és el 1903, l'any del Congrés Universitari Català.

1.1. Primer Congrés Universitari Català

La convocatòria del Congrés acabava amb les paraules del bisbe Torras i Bages «El dia que la Universitat sia de debò catalana, començarà la Renaixença de Catalunya».

D'aquesta reunió, fruit d'un sa inconformisme amb l'arcaica, anquilosada i retòrica Universitat oficial, els metges no en foren absents. El president de la Comissió Organitzadora fou Hermenegild Puig i Sais i com a delegats d'entitats adherides hi havia Martí i Julià (Acadèmia i Laboratori), Narcís Fuster i Domingo (Foment Regional), Manuel Segalà i Estalella (Amigos de la Instrucción), Jaume Peyrí (Institut Mèdico-farmacèutic), Agustí Bassols i Prim (Sants Cosme i Damià), Joan Puig i Sureda (Ateneu d'alumnes interns de l'Hospital de la Santa Creu), Frederic Vinyas i Cusí (Cos mèdic municipal) i Eduard Xalabarder (Acadèmia d'Higiene de Catalunya).

D'aquests representants, Joan Puig i Sureda exposà el tema «Servei militar dels estudiants»; Manuel Segalà i Estalella parlà de la «Necessitat de dividir i especialitzar les carreres evitant les ensenyances enciclopèdiques»; Narcís Fuster i Domingo considerà la «Conveniència o inconveniència d'abolir els doctorats» i Domènec Martí i Julià, que ja a «Per l'Escola Biològica Catalana» (1902) havia dit: «Els fonaments de l'Escola Biològica Catalana que jo proposo són: qualitat purament científica de la funció clínica; individualització del cas clínic, i no malalties; consciència de la valor transitòria de la hipòtesi actual; concedir tanta importància a l'estudi del subjecte com al dels agents morbígens; síntesi psicoorgànica; pertorbacions psicoafectives en totes les malalties; projecte curatiu i no indicacions terapèutiques; higiene; acció social de la Medicina», amplià amb una sistemàtica absolutament vigent avui aquests punts de vista i redactà la ponència «Organització de la Universitat catalana».

Del Primer Congrés Universitari Català resultaren els Estudis Universitaris catalans, veritable Universitat catalana lliure. El Congrés fou una de les primeres activitats encaminades a començar a endegar les qüestions col·lectives, i els homes de la medicina ho entengueren ben bé així.

El moviment polític-cultural que havia d'inspirar tot el període que contemplem estava decididament en marxa: l'any 1906, Eugeni d'Ors inicia la publicació del Glossari, Prat de la Riba publica La Nacionalitat Catalana i té lloc el moviment de la «Solidaritat Catalana». També aquest any 1906 fou celebrat el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana; tota la tasca que calia fer requeria una llengua normalitzada.

1.2. Primer Congrés Internacionjl de la Llencua Catalana

La presència en el Congrés de l'Institut Mèdico-farmacèutic, l'Acadèmia d'Higiene de Catalunya, l'Acadèmia i Laboratori, els metges Faustí Barberà, de València, Antoni Bartumeus, Claudi Bassols, Miquel A. Fargas, Francesc Fàbregas, Jesús Maria Bellido, Blanch i Benet, Bonaventura Clotet, Joan Freixas, Francesc Gallart, Martí i Julià, Nubiola, Puig i Sureda, Puig i Sais, Baltasar Pijoan, August Pi i Sunyer, Pla i Armengol, Jaume Queraltó, Roca i Heras, Jacint Reventós, Roig i Raventós, G. Ribas i Ribas, Salvat i Espasa i Eduard Xalabarder confirma que els metges s'havien adherit de ple a les manifestacions col·lectives de catalanitat d'aquells temps.

Antoni Bartumeus, en representació de l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques, presentà el treball «Necessitat de reconstituir el llenguatge mèdich-biològich català».

D'aquest Congrés resultaren la decisió i l'empenta necessàries per a —amb Pompeu Fabra com a instrument— conduir el català a la categoria de llengua culta i apta per a qualsevol manifestació, literària o científica.

Després, durant el període, Catalunya disposarà per dues vegades —la Mancomunitat (1914-1924) i la Generalitat (1931-1939)— d'organismes propis, d'institucions pròpies i impulsarà, des dels seus governs autònoms, sobretot els afers culturals. Potser per no haver sabut fondre en una mateixa cosa el desvetllament nacional català i el desvetllament obrer, les noves situacions tingueren poca consistència.

L'any 1911 un Congrés celebrat a Barcelona condugué a la creació de la Confederació Nacional del Treball. Aquesta organització sindical, d'inspiració anarquista, comptava l'any 1919 amb gairebé mig milió d'afiliats a Catalunya.

Molt poca gent va veure la qüestió amb la claredat que l'haurien hagut de veure. Els homes de govern, allunyats de les masses, pensaven massa sovint en funció i en benefici de la classe burgesa, només. Les paraules del socialista de cor net Rafael Campalans l'any 1923, eren una excepció; deia: «Per nosaltres, són les nacions com a forces espirituals les que edifiquen les races, i no les races —simples cristal·litzacions anatòmiques— les

que construeixen les nacions (...). Per nosaltres, els forasters que vénen a Catalunya —que sempre acollim amb els braços oberts— i pateixen amb els nostres dols i gaudeixen amb les nostres alegries, i ens donen fills, que les nostres dones no en pareixen prou, són tan catalans, en la nostra interpretació futurista de la nació, com nosaltres mateixos. No fem absolutament cap diferència.» (Citat per Jordi Nadal al pròleg de «Població i societat a l'àrea catalana», de Joaquim Maluquer i Sostres, pàg. 32.)

2. Manifestacions col·lectives del caràcter social de la medicina

L'existència d'un cert grau de convenciment del caràcter social de la medicina pot ésser evidenciada de dues maneres: una, la participació dels metges en manifestacions col·lectives, i l'altra, la preocupació d'alguns metges per qüestions col·lectives.

Anem a fer referència a alguns exemples d'aquesta evidenciació.

2.1. El Primer Congrés d'Higiene de Catalunya

Aquest Congrés, inaugurat a Barcelona el 27 de juny de 1906, va ésser convocat i organitzat per l'Acadèmia d'Higiene de Catalunya, que havia donat ja múltiples mostres de preocupació social, de les quals la més sobresortint era la constitució del Patronat de Catalunya per a la lluita contra la tuberculosi.

Fou president del Congrés, Felip Proubasta, i de la Comissió executiva, August Pi i Sunyer.

Durant l'acte inaugural, Manuel Mer i Güell, secretari general, digué: «... hem procurat, en escollir els temes que han d'ésser objecte principal de nostres debats, que responguessin a les apremiants necessitats de Catalunya». I «d'acord amb nostres principis d'autonomia en sanitat local, comarcal i regional, ens hem preocupat en l'estudi de l'estat sanitari de la nostra regió». És evident un cert sentit social i de catalanitat en aquestes paraules.

Els tres temes del Congrés foren «Estudi sanitari de les comarques catalanes», «Malalties infeccioses» i «Higiene social». En relació amb aquest últim tema foren presentades tres ponències i onze comunicacions. Les ponències eren: I. Habitacions obreres; II. Higienització de les indústries generadores de residus pulverulents, i III. Estudi i profilaxi dels accidents de treball més freqüents a Catalunya. Entre els ponents hi havia, a més dels metges, Frederic Rahola, economista, Alfons Sala, industrial, Vallès i Ribot, advocat, i Manuel Gispert, enginyer. La sanitat començava a ésser considerada una qüestió pluridisciplinària.

Les onze comunicacions presentades foren: Algunes observacions sobre la millor manera de portar a terme la construcció de les habitacions

obreres (Frederic Rahola), Les colònies escolars a Catalunya (F. Ferrando), Necessitat d'establir a Catalunya el «Padró Sanitari Urbà» (V. Soley i Geli), De la prostitució (N. Serrallach), Contra la sífilis (R. Pla i Armengol), Defensa de la procreació (P. Nubiola), Reglamentació de l'alletament mermenari (M. Segalà i Estalella), Efectos físico-morales de las lecturas (Pedro Tort y Pozo), Higiene de la vivienda (Miguel Beltrán), El Teatre, popularitzador de la Higiene (Jaume Peyrí) i L'odontologia dins la Higiene social (Josep Boniquet).

És molt significatiu de l'evolució que els conceptes estan experimentant en medicina, el Preàmbul a les Conclusions de la ponència Habitacions obreres que redactà Domènec Martí i Julià. Aquest Preàmbul diu: «Fonamentant-se en principis d'equitat i justícia socials, considerant natural i intangible el dret dels homes a la vida plena, inspirant-se en intensos sentiments d'amor als homes, germans nostres, considerant que per dignitat humana s'ha d'evitar tota reglamentació que atempti contra el franc voler dels individus i de les famílies i dificulti la lliure diferenciació de llur benestar; entenent que les regles generals d'higiene i d'estètica són inseparables del perfeccionament individual i col·lectiu; volent cooperar a la compenetració ascensional de tots els estaments de la societat, sentint la necessitat de normalitzar i millorar en tots els aspectes la nostra personalitat catalana perquè assoleixi la integralitat del seu ésser, i condemnant amb energia totes les perverses accions econòmiques que atemptin contra la salut i el benestar individual i col·lectiu, la Secció d'Higiene social del Congrés d'Higiene de Catalunya, il·lustrada pel notable treball i després d'extensa i lluminosa discussió, aprova les següents Conclusions.»

La comunicació «Defensa de la procreació», de Pere Nubiola, és un dels primers crits amb preocupació catalana que, sobre la qüestió de la natalitat, té lloc al nostre país. Nubiola diu: «Tots els pobles progressius es preocupen d'assegurar la procreació; s'han adonat que les prèdiques de certs falsos apòstols i la forta lluita per la vida han portat la despoblació per falta de nupcialitat i de procreació, i si avui no es combaten, demà serà una lluita molt difícil.» «A Catalunya el mal és tan gros com arreu, amb l'agreujament que és acceptat i ningú no es cuida de combatre'l!»

2.2. La Societat de Biologia de Barcelona

Així que l'Institut d'Estudis Catalans completà la seva estructuració en tres Seccions (Històrico-arqueològica, Ciències i Filològica), la Secció de Ciències organitzà Societats filials. La primera filial creada fou la Societat de Biologia de Barcelona (1912), que disposà des dels inicis de dos instruments de treball, el Laboratori Microbiològic Municipal que dirigia Ramon Turró i la Càtedra de Fisiologia d'August Pi i Sunyer.

El desvetllament de la Catalunya mèdica, iniciat en el camp de les publicacions i continuat en el dels congressos, es completà amb la cons-

titució de la Societat de Biologia de Barcelona, memorable aplec d'estudiosos dedicats a la recerca. De tota manera, no és aquest el moment de remarcar la molt notable contribució de la Societat a la història de la ciència en el nostre país. Si ara mencionem la Societat de Biologia és per fer constar que els seus homes —potser fins i tot no premeditadament— participaren en una doble empresa cívica: la de demostrar que el català podia ésser, com qualsevol altra, una llengua de cultura, i que les institucions, quan neixen de les inquietuds autòctones, poden donar uns resultats altament satisfactoris.

A la Societat de Biologia hom només hi feia, és clar, biologia; ni hom hi estructurava la sanitat ni hom hi feia higiene social. Però, a través de la ciència pura, també hi havia una contribució al propòsit col·lectiu; perquè, com digué el seu primer president, August Pi i Sunyer, «és pel nostre treball sobretot que serem patriotes. Perquè si el saber és una fruïció, el saber és també la força».

2.3. Els Congressos de Metges de Llengua Catalana

L'Acadèmia i Laboratori inicià l'any 1913 els Congressos de Metges de Llengua Catalana; del Segon (1917) al Novè (1936) l'organització corregué a càrrec de l'Associació General de Metges de Llengua Catalana. Tant l'Acadèmia com l'Associació trobaren tota la col·laboració que els calia perquè el camp era adobat: els metges s'havien adherit de manera molt nombrosa al moviment polític-cultural de redreçament de Catalunya.

Els Congressos foren exponent i determinant de consciència catalana; d'una determinada consciència catalana. Molt madura. Des de l'ús reivindicatiu i normalitzador de la llengua fins a les repetides mostres de voluntat nacional: el Segon Congrés donà lloc a la publicació de la *Bibliografia Medical de Catalunya,* presentada per unes paraules del president Freixas i Freixas d'ardorós patriotisme; durant les tasques preparatòries del Tercer «es prengué l'acord de demanar als Consellers de la Mancomunitat que en cas d'instaurar-se el regisme autonòmic municipal i regional a Catalunya, l'organització i reglamentació de la sanitat de la regió, la fes el Parlament català, assessorat pels metges de la nostra terra i que l'execució dels serveis sanitaris depengués del Govern de Catalunya, també assessorat per metges catalans»; durant els anys de Dictadura els Congressos guardaren un ben explícit silenci; a més de Barcelona, foren lloc de celebració de Congrés, Tarragona (tercer, 1919), Girona (quart, 1921), Lleida (cinquè, 1923), Palma de Mallorca (setè, 1932) i Perpinyà (novè, 1936) i a tot arreu el Congrés fou igualment ben acollit.

Dels treballs presentats als Congressos que, en un aspecte o altre, indiquen el canvi de mentalitat dels metges, citarem només els exemples sobresortints:

— Higini Sicart i Soler presentà al Primer Congrés «L'Hospitalització

a Barcelona». Hi denuncia dues característiques dels hospitals: la insuficiència i la deficiència. Considera a més de gran conveniència fer extensió universitària, i diu que tots els malalts del establiments públics de Barcelona, als efectes didàctics, haurien d'ésser considerats com de la Facultat de Medicina.

— Al Tercer Congrés, Baltasar Pijoan presentà «L'Ensenyament d'Infermeres a Catalunya»; Jaume Peyrí, «La qüestió de la lluita contra la lepra a Catalunya» amb proposta de constitució d'un Patronat per a la lluita contra la lepra; Francesc Llauradó i Clavé, «Inconvenients que presenta actualment l'exercici de la Medicina en el nostre país; i necessitat de la seva modificació segons les orientacions de la Medicina moderna», amb les conclusions següents: 1. L'assistència mèdica domiciliària tal com es fa avui és altament imperfecta; 2. Les malalties infeccioses haurien d'ésser tractades exclusivament als Hospitals o Quintes de salut; 3. Conveniència de crear amb urgència nous hospitals o quintes de salut; 4. Les cooperatives obreres podrien amb un esforç relativament petit portar a cap la fundació de les Quintes de salut necessàries; 5. L'Estat, la Diputació i el Municipi haurien de subvencionar esplèndidament aquestes fundacions.

— Al Quart Congrés, F. Carreras i Verdaguer presentà la comunicació «Protecció a la dona gràvida» i E. Pedrals Fernàndez, «Organització de la Inspecció mèdico-escolar a Barcelona».

— Salvador Goday, amb «L'hospitalització dels nens de pit a Catalunya», i F. Carreras i Verdaguer, amb «Organització hospitalària a Catalunya. Maternitat», foren els representants de la preocupació social al Cinquè Congrés.

— La Tercera Ponència del Sisè Congrés tractà de «Mortalitat fetal i infantil a Catalunya». Hi participaren, entre altres, Brossa, Goday, Martínez i Garcia, Sayé, Salvat i Espasa, Nubiola, Dexeus, Rodríguez i Arias. Pere Martínez i Garcia, d'entre les causes de la mortalitat fetal i infantil, subratllà el factor misèria i el factor ignorància, i digué: «En tot Catalunya no comptem amb un veritable i complet Hospital per a nens. Tota l'obra feta en aquest sentit és fraccionada, imperfecta i insuficient. Cal urgentment anar a la solució d'aquest problema cada dia més peremptori.»

— Al Setè Congrés, Nubiola, Muñoz, Trias Maxencs i Segalà presentaren una comunicació titulada «Maternitat, puericultura i eugenèsia».

— I al Novè Congrés, R. Bordas i Jané presentà una comunicació sobre «Organització de l'assistència psiquiàtrica exterior a Catalunya».

2.4. El Sindicat de Metges de Catalunya

El Sindicat de Metges de Catalunya demostra com cap altra empresa que les mentalitats canviaven acceleradament en el món de la medicina catalana. Les gestions que havien de conduir a la seva constitució foren iniciades a Tarragona, el juny de l'any 1919, durant els dies del Tercer

Congrés de Metges de Llengua Catalana. Cada dia eren més freqüents les lluites i les rivalitats entre companys, els casos d'explotació del metge per les empreses mercantils, corporacions i falses entitats mutualistes i els exemples de manipulació del metge rural pel caciquisme; i, per tot plegat, cada dia era més gran el desprestigi del metge i de la seva funció. Massa temps havia estat tinguda —per metges i no metges— l'activitat mèdica, al marge del moviment reivindicador, per allò del «sacerdoci». Uns quants homes hi veieren clar i, finalment, el dia 27 de març de 1920 quedà constituït el Sindicat de Metges de Catalunya. Entre els seus objectius, proclamava «la defensa dels interessos morals i materials del metges residents a Catalunya» i «el major ennobliment de la funció social encomanada a la classe mèdica».

El primer president del Sindicat fou Hermenegild Puig i Sais, i el primer secretari Josep Mestre i Puig.

Al Sindicat hi acabaren aplegats més del 80 % dels metges de Catalunya i de les Illes.

3. Els anys de la Mancomunitat

Si ens atenem al rigor de les dates, els anys de la Mancomunitat només poden ésser els compresos entre el 6 d'abril de 1914, que tingué lloc la seva constitució, i el 13 de gener de 1924, quan el Govern de Primo de Rivera en decretà la dissolució. Però l'esperit que havia de caracteritzar la Mancomunitat ja era present a la Diputació de Barcelona des del 1907, amb la primera elecció d'Enric Prat de la Riba com a president de l'organisme provincial. I, naturalment, d'aquest esperit, ja des del 1907, en derivaven realitzacions; per això, «els anys de la Mancomunitat» començaren abans dels anys de la Mancomunitat.

Després, amb el decret de dissolució, vingueren obstacles i limitacions, però l'esperit i l'empenta havien arrelat profundament en el país i no és cap disbarat de considerar moltes empreses dels temps de la Dictadura —les Monografies Mèdiques d'Aiguader i Miró, per exemple— com dels anys de la Mancomunitat. Així, amb aquesta imprecisió històrica. Perquè en són una conseqüència.

3.1. L'obra de la Mancomunitat

L'obra de la Mancomunitat és tan extensa que voler referir-la ens ocuparia un enorme espai —la Mancomunitat publicà tres volums sobre «L'obra realitzada»— i, a més, no és l'objecte del nostre treball. Citem només, a tall d'exemple, la creació de l'Institut d'Estudis Catalans, del Consell de Pedagogia, del Servei Meteorològic de Catalunya, de la Junta de Museus de Barcelona, de la Biblioteca de Catalunya, de la xarxa de

Biblioteques Populars, de l'Escola d'Estiu, de l'Escola Industrial, de l'Escola del Treball, de l'Escola Superior d'Agricultura, de l'Escola Superior de Bibliotecàries, dels Serveis cartogràfics, etc., etc.

Poques vegades ha estat donada una coincidència de voluntats tan unànime, a Catalunya. Només amb unanimitat era possible de fer tanta feina; com diu l'Advertiment preliminar de «L'obra realitzada», «a aquesta obra, és de justícia dir-ho, hi han cooperat tots els partits, units per l'ideal d'engrandiment i llibertat de Catalunya, que és la bandera que entre nosaltres voleia sobre tota bandera, que és la meta on duen totes les rutes seguides pels catalans».

Però, a nosaltres, ara ens interessa tot allò que té relació amb el sentit col·lectiu de la medicina.

3.2. L'ensenyament i la recerca

Puig i Cadafalch, que fou el segon president de la Mancomunitat i un continuador fidel de l'esperit de Prat de la Riba, l'any 1920 elevà el grup d'estudiosos dirigits per Pi i Sunyer i Bellido a la categoria d'Institut de Fisiologia, Institut que fou inaugurat el dia 11 d'abril de 1921. A partir d'aleshores, potenciades les possibilitats pel manteniment conjunt de la Universitat i de la Mancomunitat, l'Institut de Fisiologia incrementà encara més les seves tasques.

L'Institut de Fisiologia no fou únicament un centre de treball; fou una autèntica escola de convivència. Tots els seus membres hi aprengueren que l'eficàcia és una directíssima conseqüència de la col·laboració seriosa i rigorosa.

Atenent l'acusada necessitat de la «formació de personal apte per a l'assistència de malalts i cura d'infants» la Mancomunitat acordà la creació de l'Escola Especial d'Infermeres Auxiliars de Medicina el 30 de novembre de 1917; així es facilitava als metges i als investigadors les auxiliars que fan possible una tasca organitzada i simplificada.

3.3. L'assistència

La gestió de la Mancomunitat en el camp assistencial, induïda per una cívica preocupació, feta amb acurada tria d'assessors i de col·laboradors i resultant de la receptivitat dels òrgans de govern als nous corrents, influí de manera notable sobre la mentalitat del temps perquè contribuí a enderrocar prejudicis i rutines atàvics.

De la gestió assistencial de la Mancomunitat cal destacar la psiquiàtrica i la maternal.

El primer de gener de 1915 la Mancomunitat incorporà el Servei de dements pobres. Fou reorganitzat el Servei amb introducció de les millores assistencials —tant d'instal·lació material dels centres com d'assistència

mèdica— que inspiraven sobretot Martí i Julià i el seu deixeble Salvador Vives i Casajuana, les idees del qual van ésser fetes públiques l'any 1916 en la Memòria elevada al Consell Permanent de la Mancomunitat. La idea predominant de les reformes introduïdes era la de considerar el boig com un veritable malalt i en aquest sentit el primer pas fou la creació de la Clínica per a Malalties Mentals i Nervioses que va ésser construïda a Santa Coloma de Gramenet. Una autèntica innovació fou la constitució del Patronat de Dements curats, amb el qual s'inicià l'assistència psiquiàtrica exterior a Catalunya.

En el camp de l'assistència maternal, la transformació més exemplar fou la que experimentà la vella Casa Provincial de Maternitat i Expòsits de Barcelona. Tant la rònega instal·lació del carrer de Ramalleres com la de Mas Cavallé, a les Corts, constituïen un recinte tancat, una mena de vergonyós centre secret protegit per les lleis de l'Estat i absolutament vedat a l'ensenyament i a la inquietud científica. La insatisfacció que aquest estat de coses produïa especialment al president de la Mancomunitat, Enric Prat de la Riba, i al vocal, doctor Miquel A. Fargas, fou l'impuls que els decidí d'encarregar l'any 1917 al doctor Ricard Zariquiey i a l'arquitecte provincial Josep Bori que visitessin i estudiessin les millors Cases de Maternitat d'Europa. Fruit d'aquest viatge fou una interessantíssima Memòria; i la conseqüència d'aquesta Memòria fou el decidit propòsit de transformar la vella institució en una nova Casa Maternal Catalana. La idea directriu de la nova Institució «no fou solament la de millorar serveis, construint edificis higiènics dotats de material científic, sinó la de transformar-ne l'esperit», confiant-li ultra la funció benèfica, la social i la docent. La vella Casa de Maternitat havia començat a no ésser una institució arcaica i havia fet un primer pas cap a la conversió en un modern centre assistencial.

3.4. Les campanyes i les lluites

També l'organització sanitària havia d'influir en els metges d'aquells anys, perquè a través d'ella rebien una ajuda seriosa i constataven que una gestió, quan és col·lectiva, incrementa indubtablement l'eficàcia.

La Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans havia creat a manera de Filial el Servei Tècnic del Paludisme (1915). L'any 1919 és ampliat a Servei d'Estudis Sanitaris (paludisme, tuberculosi i febre tifoide) i quan es féu el traspàs de Serveis (1920) fou integrat al Servei de Sanitat de la Mancomunitat. D'aquest Servei, en fou un tenaç i clarivident impulsor el doctor Gustau Pittaluga.

Les Seccions de Paludisme i Tifoide portaren a terme les tasques pròpies d'una lluita antipalúdica i antitífica, sense oblidar mai llur antiga dependència a l'Institut d'Estudis, és a dir, que les tasques sempre foren fetes amb una marcada orientació científica.

Pel que fa a la tuberculosi, s'organitzà el Servei d'Assistència Social dels Tuberculosos, la manifestació més visible del qual fou el Dispensari del carrer de Rades, inaugurat el dia 23 d'abril de 1921, i en el qual foren fetes les primeres vacunacions B.C.G. de Catalunya. Catalunya fou, després de França, el primer país del món a adoptar aquesta pràctica. El cap del Servei era Lluís Sayé.

3.5. Les entitats i les publicacions

L'aparició de noves entitats mèdiques, és clar que és motivada per una incipient, però progressiva, especialització. Així i tot, també fou influïda, en molts casos, pel també incipient, però progressiu, sentit de cooperació. Ens limitarem a donar l'exemple de la Societat Catalana de Pediatria, constituïda l'any 1926 i que, des de l'any 1928, publica un Butlletí.

La Societat nasqué com a una reacció —no pas un enfrontament, que la seva idea era d'aglutinar tothom— envers la ciència oficial, que vivia en el nostre país en el més pur retoricisme i en la més completa buidor de contingut. La Societat volia demostrar que lliurement, amb aquella independència d'esperit que tenien molts científics del temps, allunyats del patronatge oficial, també es podia fer una tasca positiva. La presentació del primer número del Butlletí diu: «La Societat Catalana de Pediatria ha reunit els especialistes de Barcelona en una mateixa tasca de laboriositat i estudi. En la nostra Acadèmia tenen lloc preferit els pediatres catalans que se senten impulsats per l'anhel de perfecció i que treballen dintre un ambient de cordialitat i progrés científic.»

Pel que fa a les publicacions, l'exemple més clar de voluntat de país ens el dóna la col·lecció de «Monografies Mèdiques» dirigida per Jaume Aiguader i Miró. Només cal llegir els títols dels primer volums publicats per adonar-se de la seriosa inquietud que animava la Col·lecció: molts dels números constitueixen els primers passos d'altres tants aspectes de la medicina al nostre país.

Aquesta col·lecció, iniciada en uns moments políticament adversos —el primer número aparegué l'any 1926, en plena Dictadura— aconseguí, només al cap de tres anys de començada, un nombre de subscriptors superior a 800.

4. Els anys de la Generalitat

Amb la Generalitat, Catalunya disposà, en un màxim grau en el nostre segle, de la facultat d'estructurar les pròpies empreses. Aquesta facultat, era només per a certs aspectes de la vida catalana i encara, de vegades, només li era reconeguda a mitges. Fixem-nos, com a demostració d'aquestes limitacions, en unes dades: la Generalitat fou reconeguda pel govern de la República el 21 d'abril de 1931; fins el setembre de 1932 no fou apro-

vat l'Estatut; fins el 24 de maig i el 29 de juliol de 1933 el govern espanyol no decretà els traspassos dels Serveis de Sanitat i els d'Assistència Social respectivament, a la Generalitat; i fins el primer de juny de 1933 no fou concedida l'Autonomia a la Universitat de Barcelona.

A més, la durada d'aquestes consecucions fou extremadament curta: els fets d'octubre de 1934 suposaren la suspensió de l'Estatut, la destitució del president i del consell de la Generalitat i la suspensió del Parlament. I l'empresonament de molts homes, entre altres els membres del Patronat de la Universitat. L'Estatut no fou restablert fins després de les eleccions a les corts del febrer de 1936.

Durant un temps tan limitat, no era possible de fer grans coses. Tot i així, les paraules d'August Pi i Sunyer en una conferència a l'Ateneu Barcelonès, que fan referència a la possibilitat de perduració de l'empresa iniciada, queden curtes. Pi i Sunyer diu: «Sigui quin sigui el nostre destí, els companys del Patronat, lliurats a la tasca amb tota la vocació, haurem viscut un any de bonics somnis; i aquests somnis ja són la justificació d'una vida.» El primer any d'autonomia universitària i —amb ell— el conjunt d'anys de la Generalitat, no foren només un bonic somni. Foren, a més, una llavor perdurable i una lliçó. Avui, després de tants anys, molts dels homes que ens esforcem a endegar la marxa del nostre país, ens reconeixem fills d'aquells anys i d'ells rebem l'exemple.

4.1. L'obra de la Generalitat

De tota l'obra mèdica dels anys de la Generalitat, mencionarem només els fets que demostrin esperit col·lectiu o que l'estimulin.

El mes d'abril de 1931, quan els Serveis de Sanitat i d'Assistència Social de Catalunya encara depenien dels Ministeris espanyols, la Generalitat sol·licità del Sindicat de Metges de Catalunya la redacció d'unes ponències sobre aquells Serveis. En relació amb aquestes ponències, Fernàndez i Pellicer pronuncià el 16 de març de 1932 una conferència a l'Acadèmia i Laboratori amb el títol «Ordenació Hospitalària a Catalunya. Solucions pràctiques». Proclamà que «s'ha d'anar no a pidolar almoina sinó a exigir de la col·lectivitat els compliments dels deures d'assistència social».

Tota la organització a què es tendirà a partir de l'any 1933 en què es fa el traspàs de Serveis a la Generalitat, serà pensada a nivell català, sabent que el país és format per comarques i no per províncies, i com a fruit de múltiples consultes tècniques.

Per exemple, la qüestió dels hospitals comarcals. Llur organització havia estat iniciada per Francesc Esquerdo i Rodoreda i fou impulsada durant els anys de la Generalitat: als hospitals de Vilafranca (1928), Igualada (1929) i Vic (1931) hom projectà de sumar els de Granollers, Viella i Berga. Fou estudiada la instal·lació d'hospitals comarcals a 28 poblacions de Catalunya.

Un fet altament significatiu de l'ample concepte de la Sanitat assolit, és el decret del 7 de maig de 1934 del govern de la Generalitat que disposa que l'Escola d'Enginyers Industrials de Barcelona organitzi uns cursos de capacitació en l'especialitat sanitària, després dels quals seria concedit el títol d'Enginyer Sanitari. Era un gran pas cap a la possibilitació de l'obra de nova estructuració del país.

Aquesta disposició de la Generalitat satisfeia les peticions mogudes per aquell ample concepte de la Sanitat al qual fèiem referència, que repetidament havien fet més d'un clar higienista d'aquell temps. Sobretot Francesc Pons i Freixa no s'havia cansat d'insistir: «No pot deixar d'ésser higienista el metge, com no pot deixar d'ésser-ho l'arquitecte, ni l'enginyer, ni el farmacèutic, ni el pedagog, ni tan sols el legista, ja que en general a tots arriba i de tots necessita la Sanitat. S'ha de reaccionar contra el concepte massa simplista d'una higiene exclusivament mèdica.»

A més de la Generalitat, altres organismes i altres homes participaren en aquesta tasca de perfeccionar els aspectes col·lectius de la medicina. Una notable participació la tingué Jaume Aiguader i Miró, per exemple, tant des del seu lloc d'home públic d'alcalde de Barcelona com des de la seva actuació de publicista i de conferenciant. La seva conferència «El problema de l'habitació obrera a Barcelona», publicada per l'Institut Municipal d'Higiene amb inserció dels projectes de cases barates del grup d'arquitectes municipals i del GATCPAC (Grup d'Artistes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània), n'és una mostra.

Un altre incansable lluitador fou Josep Mestre i Puig. Fou el primer director de la revista «Sanitat Catalana», apareguda l'any 1933, que se subtitulava «Portantveu dels organismes sanitaris de Catalunya». Fou cap dels Serveis de Sanitat de la Generalitat i en una conferència del 7 de novembre de 1935 a l'Acadèmia de Medicina de Barcelona sobre el tema «Coordinació dels Serveis Hospitalaris a Catalunya» acabava afirmant que «el problema de l'hospitalització a Catalunya reclama una solució totalitària; reduir-la a l'arranjament parcial de certes crisis hospitalàries és inferir un greuge al poble de Catalunya».

Des d'un altre camp, un altre autèntic motor de la consciència col·lectiva fou Leandre Cervera des de la seva revista «La Medicina Catalana». Si bé era una revista mèdica científica, no d'aspectes social o assistencials de la medicina, Cervera aconseguí amb aquest «Portantveu de l'Occitània Mèdica» la col·laboració d'uns dos-cents metges —catalans i de Tolosa del Llenguadoc, de Marsella, de Montpeller, Bordeus, etc., del País Valencià i de les Illes— per als 60 números que aparegueren.

4.2. La Universitat Autònoma

Des del Segon Congrés Universitari Català (1919) l'esperit autonomista universitari havia anat fent adeptes. L'any 1931, primer una Comissaria

que es féu càrrec de la Universitat el 14 d'abril i després el Consell de Cultura de la Generalitat redactaren uns projectes d'autonomia. Fins al 1933 no fou decretada aquesta autonomia, respecte als dos governs, i creat el Patronat que havia de regir la Universitat.

Si bé la Universitat no decideix les directrius d'una política de salut, sí que la Universitat pot influir-les. En el cas de la Universitat Autònoma, les influències sobre tots els aspectes de la vida ciutadana s'iniciaren impetuoses i haurien arribat —si la Universitat no hagués tingut una vida tan efímera— a ésser màximes; perquè la Universitat Autònoma trencava, amb decisió, multitud de motlles.

Jordi Maragall, al «Balanç de la Universitat Autònoma» (pàg. 38), diu: «Els homes que contribuïren a la instauració d'un nou estil universitari sabien que el país estava mancat de formes adequades de convivència i d'homes responsables a tots els nivells de la societat. La Universitat havia de sentir-se col·locada al centre mateix de la vida cultural del país i responsable de l'evolució cap a la llibertat que en aquells anys s'iniciava. Havia d'esdevenir un centre modèlic de convivència i treball responsable.»

Totes les innovacions introduïdes indiquen que els homes de la Universitat eren conscients d'aquestes cíviques necessitats. I totes les innovacions van dirigides a satisfer-les i a esmenar els defectes. A la Facultat de Medicina, el professor tenia l'obligació d'organitzar el servei de manera que l'alumne fes el major nombre de treballs pràctics; si bé la Facultat aconsellava un pla d'estudis modèlic, era reservat a l'alumne un ample marge de llibertat en l'estructuració del propi pla; era suprimit el sistema arbitrari dels exàmens; era suprimit l'ensenyament lliure; era concedida la màxima llibertat a la Facultat per a nomenar els seus professors, etc.

4.3. La guerra civil

La guerra civil desballestà moltes coses. Més, encara: destruí físicament i moralment moltes esperances. I, d'una manera tràgica, palesà que hi ha dues classes d'homes: els que no coneixen cap altre mòbil que la pròpia conveniència i els que coneixen l'existència d'un meravellós lligam anomenat la solidaritat.

Dels metges de durant la guerra, només citarem com a exemple de solidari esforç i d'organització gairebé improvisada l'acció de l'Ajut Infantil de Reraguarda.

El mes de juny de 1937 havien arribat a Catalunya uns 270.000 refugiats de guerra. L'important problema sanitari que això representava només podia ésser atès amb abnegació indefallent. I fou atès.

B) 1939-1976

1. Visió general del període

La guerra s'endugué moltes coses: uns mestres, uns equips de recerca, uns inicis d'organització sanitària, unes publicacions, unes entitats. I, a més, ens dugué les pressions, les coaccions i les imposicions encaminades a convertir el país —perduda la il·lusionada exuberància— en, ni més ni menys, unes províncies sense mútues connexions. D'aquesta política d'esquarterament i de despersonalització, no en quedà lliure cap de les manifestacions de país; i així, la medicina, sofrí uns canvis en les estructures i en les formes d'assistència que obeïen tot, menys les inquietuds autòctones i les voluntats dels metges i del poble.

Ara bé: la medicina, durant aquests fatigosos anys, no ha sofert, només, canvis estructurals. Ha estat subjecte, també, de transformacions conceptuals: les que han conduït el metge —per resumir— de la seva condició d'home investit d'un sacerdoci a la molt més honorable de simple treballador de la salut; les que han traslladat les finalitats de la medicina, de la persecució d'un màxim benestar físic de l'individu a la lluita pel benestar físic, mental i social de l'individu, de la família i de la comunitat. Com que, sempre, acceptar nous cànons ha resultat incòmode i adequar-hi les actituds encara més, en aquestes transformacions conceptuals hi ha hagut —i encara hi ha— inèrcies i resistències. Així les coses, uns quants metges han estat incansables i llur tenacitat aplicada a introduir els nous criteris, aprofundir-los, adaptar-los i pregonar-los, ha estat —i és— l'argument que ens inclina, decididament, a l'esperança.

BIBLIOGRAFIA

AINAUD, J. M., JARDÍ, E.: «Prat de la Riba: home de govern». Editorial Ariel, Esplugues de Llobregat, Barcelona, 1973.

BENET, Josep: «Maragall i la Setmana Tràgica». Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1963.

CALAFELL, Pere: «Infants refugiats a Catalunya». *La Medicina Catalana, 45-46,* pàg. 559, Barcelona, juny-juliol 1937.

CAMPS I ARBOIX, Joaquim de: «El Memorial de Greuges», Rafael Dalmau, editor, *Episodis de la Història, 104,* Barcelona, 1968.

CASASSAS, Oriol: «La medicina catalana del segle XX», Edicions 62, *Llibrest a l'abast, 82,* Barcelona, 1970.

CASASSAS, Oriol: «Aportació dels Congressos de Metges de Llengua Catalana a la Història de la Medicina i a qüestions sanitàries i de medicina col·lectiva», I Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana, vol. IV, pàg. 346, Barcelona, 1971.

CASASSAS, Oriol: «L'obra sanitària de la Mancomunitat de Catalunya», I Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana, vol. IV, pàg. 341, Barcelona, 1971.

CASASSAS, Oriol, LLORENS, Josep: «Creació, història i sentit de la Societat Catalana de Pediatria», I Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana, vol. II, pàg. 392, Barcelona, 1972.
COLOMINES I PUIG, Joan: «La Societat Catalana de Biologia: un instrument de cultura», I Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana, vol. IV, pàg. 355, Barcelona, 1971.
I Congrés d'Higiene de Catalunya. Temes oficials, juny 1906.
I Congrés d'Higiene de Catalunya. Llibre d'Actes, Acadèmia d'Higiene de Catalunya, juny 1906.
I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, Barcelona, octubre de 1906, Barcelona, 1908.
I Congrés Universitari Català, 1903, Barcelona, 1905.
II Congrés Universitari Català. Conclusions aprovades, Barcelona, abril 1918.
GARCÍA NIETO, Juan N.: «Introducción al movimiento obrero. Historia, organización y lucha obrera», Instituto de Estudios Laborales, Barcelona, 1971.
JARDÍ, Enric: «El doctor Robert i el seu temps». Editorial Aedos, Barcelona, 1969.
MALUQUER I SOSTRES, Joaquim: «Població i societat a l'àrea catalana». Editorial A. C., Barcelona, 1965.
Mancomunitat de Catalunya: «L'obra realitzada. Anys 1914-1923», Barcelona, 1923.
MARAGALL, Jordi: «Balanç de la Universitat Autònoma». Editorial Nova Terra, Barcelona, 1969.
MAS I JUNYENT, Joan: «El Sindicat de Metges de Catalunya. La seva obra i la seva organització», Barcelona, 1932.
MOLAS, Isidre: «Lliga Catalana», vol. I. Edicions 62, Barcelona, 1972.
Societat Catalana de Pediatria: «*Butlletí de la...*», any I, núm. *1*, Barcelona, 1928.
VALLÈS, Edmon: «Història gràfica de la Catalunya contemporània. De l'Exposició Universal a Solidaritat Catalana». Edicions 62, Barcelona, 1974.